

Корекційна педагогіка

УДК 376.8:376.72:316.6(477)

Вплив інклюзивного навчання на соціально-емоційний розвиток дітей з порушенням мовлення та їх інтеграцію в суспільство

Хренова Вікторія Валеріївна

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, гуманітарно-педагогічний факультет, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-8384-7554>

Кас'яненко Оксана Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра дошкільної та спеціальної освіти, педагогічний факультет, Мукачівський державний університет, Мукачево, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-6730-447X>

Стоколос-Ворончук Оксана Олександрівна

кандидат філологічних наук, доцент, проректор з наукової роботи, кафедра психічного та фізичного здоров'я, КЗВО ЛОР «Львівська медична академія імені Андрея Крупинського», м. Львів, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-0834-9085>

Прийнято: 28.12.2023 | Опубліковано: 31.01.2024

Анотація: Метою статті було проаналізувати вплив інклюзивної освіти на соціально-емоційний розвиток дітей з порушеннями мовлення, визначити найефективніші способи їх підготовки до успішної інтеграції у суспільство. Для досягнення поставленої мети було використано такі загальнонаукові методи дослідження: аналіз наукових джерел та літератури, синтез отриманих даних, узагальнення. Визначено, що основною метою виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями мовлення, є їхня підготовка до життя у суспільстві. Важливою передумовою успішного розвитку дітей є створення адекватного освітнього середовища, яке відповідає потребам та можливостям кожної дитини, а саме інклюзивного. Окреслено головні

завдання інклюзивної освіти, до яких віднесено включення дитини до колективу однолітків, створення команди супроводу дитини, забезпечення надання належної допомоги, сприяння формуванню позитивного ставлення суспільства до дітей з особливими освітніми потребами. Основною складовою процесу інтеграції дітей у суспільство є розвиток їхньої емоційної та соціальної компетентності. Підготовка дітей з порушеннями мовлення до життя вимагає використання діяльнісного підходу в навчанні, спрямованого на розвиток навичок самостійної навчальної діяльності, формування адаптаційних вмінь, а також корекції функцій мовлення. Найбільш сприятливим періодом для корекції мовлення вважається дошкільний вік. Було виділено вимоги до корекційно-розвивальних заходів, що спрямовані на соціальний розвиток дітей з порушеннями мовлення, серед яких: орієнтація на нормалізацію психоемоційного стану дитини, впровадження формату парного заняття, використання вправ для напрацювання здатності дитини відчувати іншу дитину. Важливу роль у розвитку дітей займають педагогічні умови, корекційні методи та логопедична допомога. У статті було проаналізовано ресурси технології «Класний менеджмент», що сприяють ефективному формуванню соціально-емоційної компетентності дітей в умовах інклюзивного середовища. В цілому, інклюзивне навчання позитивно впливає на інтеграцію дітей з порушеннями мовлення у суспільство завдяки формуванню соціальних зв'язків з однолітками.

Ключові слова: соціалізація, особливі освітні потреби, педагогічні методи, завдання інклюзивної освіти.

The impact of inclusive education on the social-emotional development of children with speech disorders and their integration into society

Abstract: The purpose of the article was to analyze the impact of inclusive education on the social-emotional development of children with speech disorders, to determine the most effective ways of preparing them for successful integration into society. To achieve the goal, general scientific research methods were used, namely, analysis of scientific sources and literature, synthesis of the obtained data, and generalization. It was determined that the main goal of education and training of children with special educational needs, in particular with speech disorders, is their preparation for life in society. An important prerequisite for the successful development of children is the creation of an appropriate educational environment that meets the needs and capabilities of each child, namely an inclusive one. The main tasks of inclusive education

are outlined, which include the inclusion of the child in the group of peers, the creation of a team to accompany the child, ensuring the provision of appropriate assistance, promoting the formation of a positive attitude of society towards children with special educational needs. The main component of the process of children's integration into society is the development of their emotional and social competence. Preparing children with speech disorders for life requires the use of an activity-based approach to education, aimed at developing the skills of independent educational activities, the formation of adaptation skills, and the correction of speech functions. Preschool age is considered the most favorable period for speech correction. The requirements for corrective and developmental measures aimed at the social development of children with speech disorders were highlighted, including the focus on the normalization of the child's psycho-emotional state, the implementation of the format of paired classes, the use of exercises to develop the child's ability to feel another child. Pedagogical conditions, corrective methods and speech therapy help play an important role in children's development. The article analyzed the resources of the "Classroom Management" technology, which contribute to the effective formation of social and emotional competence of children in the conditions of an inclusive environment. In general, inclusive education has a positive effect on the integration of children with speech disorders into society due to the formation of social ties with peers.

Keywords: socialization, special educational needs, pedagogical methods, tasks of inclusive education.

Вступ. Зі збільшенням кількості дітей із порушеннями мовлення стає очевидним, наскільки їм складно пристосовуватися до суспільства та навчатися взаємодіяти з іншими дітьми, вчителями тощо. Навіть легкі прояви цих порушень можуть негативно позначитися на розвитку дитини та формуванні її особистості. Мовленнєві порушення погано впливають на процес комунікації. Взаємодія з іншими дітьми в певний спосіб означається на соціалізації дитини, оскільки вона, перебуваючи в контакті з однолітками, спостерігає за їхньою діяльністю та бере з них приклади для наслідування. Таким чином, взаємодія з ровесниками є необхідною складовою соціалізації дитини та її емоційного розвитку. Саме це визначає важливість вивчення впливу інклюзивного навчання на соціально-емоційний розвиток дітей.

Огляд літератури. Питання розвитку дітей з особливими освітніми потребами в цілому та з порушеннями мовлення зокрема, в умовах інклюзивної освіти, було висвітлено та розглянуто деякими вітчизняними та закордонними науковцями. Так, Н. Волік присвятила свою працю питанню емоційного розвитку дітей з ООП, як одного із

чинників успішної соціалізації та ефективного входження у світ дорослих [2]. Особливості соціального розвитку дітей інклюзивної групи досліджувала також Т. Скрипник [7].

А. Fernandez-Villardón та інші автори акцентували увагу на тому, що ключову роль у покращенні соціальних навичок дітей з особливими освітніми потребами відіграють однолітки. Окрім того, важливою технікою соціального та особистісного розвитку дітей є соціальна гра [9].

В роботі О. Таран та М. Саліонович було розглянуто можливі ризики для дітей з порушеннями мовлення у випадку неефективного освітнього процесу, до яких було віднесено порушення емоційно-вольової сфери, відставання у психічному розвитку та дезадаптація [8].

В. Маршалковська акцентувала увагу на тому, що в Україні постійно зростає кількість дітей молодшого шкільного віку, у яких діагностуються порушення усного і писемного мовлення, що зумовлюють труднощі в оволодінні ними програмами навчання в умовах закладу загальної середньої освіти. У зв'язку з цим особливого значення набуває обізнаність вчителів або вихователів із основними видами порушень мовлення у дітей та готовність до організації відповідних освітніх умов [4].

У публікації Т. Абрамович зазначено, що наявність соціоадаптаційних труднощів ускладнює повну адаптацію дітей з особливими освітніми потребами в середовище інклюзивного класу закладу загальної середньої освіти та зумовлює необхідність застосування цілеспрямованого корекційного впливу не лише в освітній установі, а й поза її межами [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на результати попередніх досліджень, питання використання педагогічного потенціалу інклюзивної освіти в соціально-емоційному розвитку дітей саме з порушеннями мовлення є актуальним. Ефективна реалізація потенціалу інклюзивної освіти в інтеграції дітей з порушеннями мовлення у суспільство може вирішити наявні протиріччя між виховним потенціалом соціуму та його використанням.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основними завданнями дослідження є:

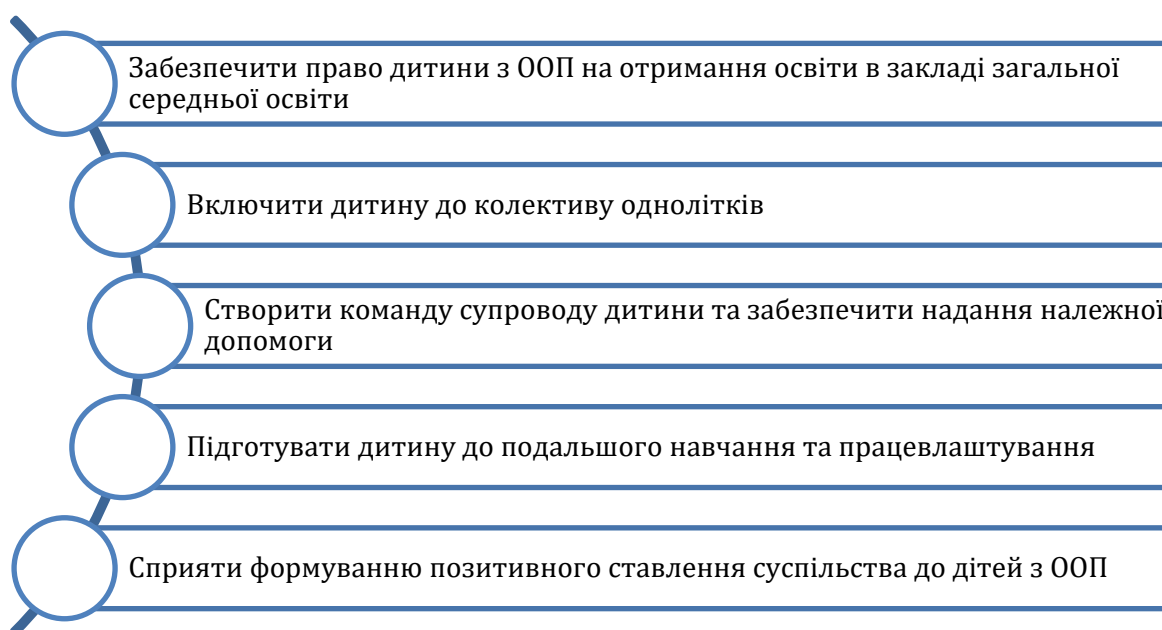
- аналіз сучасного стану інклюзивної освіти в Україні та її головних завдань;
- розгляд педагогічних методів та підходів до розвитку дітей з порушеннями мовлення;

– дослідження особливостей соціалізації дітей з порушеннями мовлення та визначення основних аспектів їх підготовки в умовах інклюзивної освіти.

Результати дослідження. Основна мета інклюзивної освіти полягає у створенні рівних можливостей для всіх дітей з особливими освітніми потребами. Це система, завдяки якій дитина з ООП має можливість отримати знання, навички і реалізувати себе. До переліку головних завдань інклюзивної освіти в Україні входять наступні аспекти (рис. 1):

Рисунок 1

Головні завдання інклюзивної освіти

Джерело: [3].

Успішне виконання поставлених завдань залежить від ефективної команди психолого-педагогічного супроводу, до складу якої входять всі фахівці, що працюють з дитиною (лікар, асистент дитини, спеціалісти соціального захисту, служби у справах дітей тощо), а також від активної участі батьків. Роль кожного учасника цієї команди є надзвичайно важливою. Усі поставлені завдання взаємодіють тісно між собою, утворюючи єдину інтегровану систему.

Досить вагомим чинником низької ефективності інклюзивної освіти у попередні роки була неготовність суспільства. Діти з особливими освітніми потребами та їхні батьки стикалися з негативними уявленнями та стереотипами, пов'язаними з відсутністю психоедукації та неінформованістю щодо інклюзивного навчання та його мети, що також унеможлилювало успішну інтеграцію дітей у суспільство [3]. Проте

зараз система інклюзивної освіти удосконалюється і сприяє досягненню позитивних результатів у вихованні дітей з ООП.

Основою для міжособистісної взаємодії слугує соціальна комунікація, яка ґрунтується на процесі спілкування. Він широко охоплює навички дитини ставити запитання та відповідати на них, правильно називати предмети, дії, правильно розуміти інструкції та виконувати їх. Отже, спілкування виступає ключовим фактором у формуванні особистості дитини [1].

У дітей із порушеннями мовлення спостерігається відсутність розвиненої комунікабельності, яка зазвичай формується в соціальних групах під час взаємодії. Порушення мовлення – це певні порушення первинного характеру без відхилень у стані фізичного слуху та інтелекту, які характеризуються деякими особливостями клінічної симптоматики. В процесі інклюзивного навчання діти проявляють специфічні особливості у розвитку комунікабельності, обумовлені їхніми індивідуальними рисами, такими як відчуженість, замкнутість та фокусування на власному «я». Підготовка дітей до життя вимагає застосування діяльнісного підходу в навчанні, орієнтованого на формування навичок самостійної навчальної діяльності, адаптаційних умінь і навичок, а також корекції функцій мовлення [5].

Мовлення дитини розвивається завдяки слуховому, зоровому та комунікативному сприйманню, що становлять природні компоненти процесу розвитку. Проте вагоме місце в цьому процесі займають і педагогічні умови та корекційні методи, які спрямовані на стимулювання індивідуального та загального розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Важливим аспектом є також логопедична допомога, яку отримують діти в умовах інклюзивної освіти. Логопеди ведуть роботу, орієнтовану на фронтальні та підгрупові заняття, під час яких з усіма дітьми вивчають програмний матеріал задля підготовки артикуляційного апарату. На індивідуальних заняттях відбувається корекція вимовної сторони мови і просодики. Успіх логопедичної роботи з дітьми з порушеннями мовлення залежить від наступних чинників:

- довготривала співпраця;
- дотримання порад спеціалістів;
- систематична корекційно-розвиткова робота;
- дотримання однієї корекційної лінії;
- залучення фахівців з різних сфер [4, с. 63].

Дошкільний вік дитини є тим періодом, коли формується уявлення про навколишній світ, взаємини між людьми, явища соціального життя. На цьому етапі у

дітей з порушеннями мовлення відбувається помітне відставання від онтогенезу інших дітей. У зв'язку з відсутністю мовленнєвих навичок дитина виявляє меншу пізнавальну активність і не схильна ставити багато запитань дорослим, на відміну від інших однолітків. Як важлива фаза в інклюзивній освіті, дошкільний вік спрямований не лише на розвиток пізнавальних процесів та підготовку до школи, а й відіграє ключову роль у становленні особистості та є значущим періодом для формування світогляду, самосвідомості і соціалізації.

Вчасне залучення дітей з порушеннями мовлення до інклюзивного навчання має великі переваги для їхнього розвитку. Діти з ООП, зокрема:

- отримують можливість спілкування з однолітками,
- знаходяться в сприятливому мовному середовищі,
- навчаються виражати свої думки з ранніх років,
- долають страх бути незрозумілими,
- покращується когнітивний, моторний та соціально-емоційний розвиток дитини.

Успішність інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство передусім залежить від глибокого аналізу індивідуальних особливостей кожної дитини та створення оптимальних умов для отримання та закріплення необхідного соціального досвіду. Критичним елементом розвитку соціальної компетентності дитини та її здатності адаптуватися до реалій світу є формування здатності долати труднощі та перешкоди [9].

Процес соціалізації дітей полягає у пристосуванні до оточуючого світу, а також у засвоєнні та усвідомленні знань і норм певної соціальної групи. Цей процес реалізується через три основні сфери: ігрову діяльність, спілкування та свідомість [10].

Варто виділити вимоги до корекційно-розвивальних заходів, що спрямовані на соціальний розвиток дітей з порушеннями мовлення:

- впровадження формату парного заняття;
- використання вправ, що сприяють напрацюванню дитиною здатності бачити іншого, відчувати його, діяти по черзі, виконувати спільну діяльність;
- бути чітко орієнтованими на нормалізацію психоемоційного стану дитини [7, с. 7].

Фахівці, які працюють в умовах інклюзивної групи, повинні усвідомлювати, що формування соціальних якостей у дітей з порушеннями мовлення відбувається не під час індивідуальних занять, а лише в умовах взаємодії з іншими.

Важливу роль у соціалізації виконують емоції. У стресових ситуаціях дитина відчуває потребу в тому, щоб поділитися своїм травматичним досвідом, отримати соціальну підтримку та поради щодо своїх емоційних переживань. Оскільки дитина з ООП постійно перебуває в стані стресу, соціально-емоційний розвиток набуває вагомого значення [8]. В роботі з емоційним інтелектом дитини з порушеннями мовлення важливо:

- розвивати навички співпраці та роботи в команді;
- поважати та розуміти особливості різних людей за віком і соціальним статусом;
- усвідомлювати та виражати власні почуття;
- встановлювати зв'язки між емоційним станом і його причиною;
- дотримуватись правил соціальної поведінки;
- розвивати вміння співпереживати [2, с. 15].

У процес інклюзивного навчання дітей з порушеннями мовлення рекомендовано інтегрувати складові технології «Класний менеджмент», які допомагають створенню сприятливого середовища для розвитку учасників освітнього процесу (табл. 1).

Таблиця 1

Складові технології «Класний менеджмент» для соціального розвитку дітей з порушеннями мовлення

Складова	Опис
«Вивчаємо емоції»	Зображення спектру емоцій на картках, які вчитель спочатку лише презентує, а потім застосовує в різних іграх (наприклад, коли дитина мімікою показує емоцію, а інша має відшукати її на картках)
«Техніки самозаспокоєння»	Використання візуальних систем правил для навчання дітей різним прийомам і технікам самозаспокоєння під час стресових ситуацій (наприклад, зображення із написами «заплющ очі», «тричі глибоко вдихни і видихни» тощо)
«Техніка черепахи»	Являє метафоричне подання правил для досягнення гармонійного стану. Вчитель, використовуючи іграшкову черепаху, розповідає дітям історію про неї, а саме про те, як від злості вона переходить до привітності
«Вулкан емоцій»	Розробка, використання якої допомагає дітям усвідомити, як накопичуються негативні емоції, призводячи зрештою до «вибуху».

На малюнку зображується спектр емоцій, що демонструє поступове наростання сили гніву. Після розкриття механізму виникнення гніву, вчителям рекомендується фіксувати конкретні ситуації з реального життя дітей і відразу вказувати на те, які емоційні стани відповідають їхнім «вулканам». Також важливо обговорювати можливі способи виходу з негативного стану, провідною ідеєю якого є попереднє обговорення цих ситуацій

Джерело: [7].

Включення дітей з порушеннями мовлення до інклюзивного освітнього середовища сприяє формуванню соціальних зв'язків з однолітками. Залучення дітей у правильне мовленнєве середовище позитивно впливає на розвиток мовлення, збільшення словникового запасу та сприяє покращенню соціальних зв'язків у майбутньому. Не менш важливою перевагою інклюзивного навчання є рівні права та обов'язки в отриманні освітніх послуг дитиною, незалежно від типу порушення мовлення [6].

Висновки. Діти з порушеннями мовлення – одна з найбільш розповсюджених груп серед дітей, що мають дефекти розвитку, яка потребує психолого-педагогічного супроводу та здорового соціального оточення. Система інклюзивної освіти надає всі можливості для розвитку дітей з порушеннями мовлення. Важливу роль у розвитку дітей займають педагогічні умови, корекційні методи та логопедична допомога. Процес соціалізації дітей з порушеннями мовлення може бути успішним лише у випадку розвиненої емоційної складової, що передбачає розвиток навичок співпраці та роботи в групі, усвідомлення та вираження власних почуттів, дотримання правил соціальної поведінки. Успішність інклюзивного навчання дітей з порушеннями мовлення залежить від підготовки висококваліфікованих спеціалістів та залучення їх в інклюзивний заклад освіти, а також від активності батьків дітей як учасників навчально-виховного процесу.

Перспективами подальших досліджень може бути аналіз ефективності використання інноваційних цифрових технологій у розвитку соціально-емоційної складової дітей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел

1. Абрамович Т. В. Труднощі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. *Інклюзія і суспільство*. 2023. № 2. С. 64-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-9> (дата звернення: 18.11.2023).
2. Волік Н. М. Окремі аспекти роботи з розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2020. № 6. С. 13-17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3730517> (дата звернення: 18.01.2024).
3. Лущик А. Пріоритетні завдання інклюзивної освіти в загальноосвітніх закладах України. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2023. № 1. С. 40-44. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-2023-1-7> (дата звернення: 18.12.2023).
4. Маршалковська В. В. Особливості логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивної освіти. *Наша школа: науково-практичні студії*. 2023. № 1. С. 61-64. DOI: <https://doi.org/10.61339/2786-6947.2023.1.286302> (дата звернення: 18.12.2023).
5. Павлюк Р. О., Ситник М. С. Формування соціальної компетентності молодших школярів з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного освітнього середовища. *The 12th International scientific and practical conference «Innovations and prospects in modern science»* (November 20-22, 2023). SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. С. 495-469. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47792/1/R_Pavliuk_Konf_2023_FPSRSO.pdf (дата звернення: 18.11.2023).
6. Погребняк В. О. Аналіз стану включення дітей з порушеннями мовлення в інклюзивну освіту. *Науковий часопис*. 2017. № 44. С. 52-58. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2023.44.08> (дата звернення: 06.12.2023).
7. Скрипник Т. Соціальний розвиток дітей інклюзивної групи. *Дошкільне виховання*. 2020. № 12. С. 3-7. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36622/1/T_Skrypnyk_SRDIO.pdf (дата звернення: 11.12.2023).
8. Таран О. П., Саліонович М. О. Особливості психологічної адаптації до школи в учнів першого класу з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2021. № 1(4). С. 1-13. DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-13> (дата звернення: 18.11.2023).
9. Fostering the social development of children with special educational needs or disabilities (SEND) through dialogue and interaction: a literature review / A. Fernandez-

Villardon, et al. *Social Sciences*. 2020. № 9(6). DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci9060097> (дата звернення: 18.11.2023).

10. The effects of inclusion on academic achievement, socioemotional development and wellbeing of children with special educational needs / N. T. Dalgaard, et al. *Campbell Systematic Reviews*. 2022. № 18(4). DOI: <https://doi.org/10.1002/cl2.1291> (дата звернення: 18.11.2023).

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>